

כתבו הפוסקים שאם החסיר אדם אפילו מילה אחת שלא שמעה מהבעל קורא, לא יצא ידי חובה, ולכן הזהירו לבל ריעישו באמירת המן. אמנם ישנה מציאות נוספת שמצויה יותר ויש לדון בה אם יוצא יד"ח בכה"ג, והוא שהאדם נמצא בבית הכנסת ואין מפריע לו כלל אלא שמחשבתו משוטטת אנה ואנה ועל ידי זה לא יודע כלל היכן אוחז הבעל קורא, וישנם בזה כמה מצבים שונים שנראה שחלוקים בדיניהם, והיות שבפוסקים לא מצינו בזה הגדרות ברורות, לכן ראינו לנכון לנסות לברר עניין מצוי זה.

השומע מפי הקורא צריך לשמוע כל תיבה

א. השומע את המגילה מהבעל קורא יוצא ידי חובתו מדין שומע כעונה, וכלל בדינו שבכל שומע כעונה צריך היוצא לשמוע את התיבות מפי שמוציא, וכל שלא שמע אפילו תיבה אחת לא יצא ידי חובה. ואף אם נמצא לידו בסמוך לו אך לא שמע את הבעל קורא לא יצא ידי חובתו. [ודין זה הוא אף בקריאת מגילה שעניינה פרסומי ניסא, מ"מ לא סגי שהיוצא יהיה בין ציבור השומעים אלא בעינין שישמע כל אחד את כל המגילה מרישא לסיפא, ושונה קריאת המגילה מקריאת התורה, שבקריאת התורה אף אם לא שמע את כל התיבות, מ"מ אם היה בין השומעים יצא ידי תקנת קריאת התורה, והארנו בנידון זה במק"א].

מצבים שונים של שמיעה

ב. אך לא נתברר להדיא מה היא דרגת השמיעה והריכוז שצריכה להיות לשומע, ויתכנו בזה כמה מצבים: [א]. מצב בו אדם שומע את חברו והוא מרוכז בכל אשר חברו אומר ויודע לחזור אחר דבריו מילה במילה. [ב]. מצב בו הוא שומע את דברי חברו אך אינו מרוכז די הצורך, והוא יודע את העניין שעליו דיבר חברו אך לא יוכל לחזור על דבריו במדוייק. [ג]. ויש מצב בו הוא אוזניו שמעו את הדברים אך מחשבתו שוטטה במקום אחר, והוא אינו יודע כלל על מה חברו דיבר, וכגון שנמצא בחדר עם חברו ושומע את חברו מספר סיפור לאחר, והוא עסוק כעת בכתיבה ואינו מרוכז כלל בדבריו של חברו, ולא יודע כלל על מה דיבר חברו, ונמצא שאוזניו שמעו את הדברים אך שכלו לא קלט מאומה.

ובבירור זה לא עסקינן כלל בנושא של כוונה לצאת ידי חובה, וכל הבירור עוסק בהגדרת עניין השמיעה, האם סגי שאוזניו ישמעו או בעינין גם שימת לב לדברים הנשמעים. [וכל הדברים הם אף למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, ופשוט].

דברי הרא"ש באדם שהסיח דעתו מהשליח ציבור

ג. כתב הרא"ש בתשובה כלל ד' סי' י"ט [הובא בטור סי' נ"ט] וז"ל ובברכת יוצר אור וערבית אני אומר עם השליח ציבור בנחת כי אין אדם יכול לכיוון תדיר עם החזן בשתיקה, וגם אם היה מכויין לדברי שליח ציבור בשתיקה ובאמצע הברכה פנה ליבו לדברים אחרים הרי הפסיד הברכה כי הפסיק באמצעיתה, אבל כשאדם קורא בפיו ואף אם קרא מקצתה בלי כוונה יצא וכו', ואמרינן בירושלמי מחזיקנא טיבותא לרישי דכי מטניא למודים כרע מנפשיה.

ומבואר מדברי הרא"ש שישנו מצב בו אדם שומע את הש"ץ, והיינו שאין רעש או הפרעה אחרת המונעת ממנו את שמיעת התיבות, אך אם פנה לבו לדברים אחרים, אין זה נחשב ששמע את הש"ץ ואינו יוצא ידי חובה.

והיינו לכאורה שאם האדם אינו יודע מה הש"ץ אומר אין זה נחשב שמיעה, שמיעה עניינה שימת לב אל הדברים הנאמרים, וכאשר אדם לא שם אל ליבו הרי זה כלא שמע כלל.

דברי הפוסקים בעניין להוציא ידי חובה בברכת המזון

ד. עוד מצינו בדברי השו"ע סי' קפ"ג ס"ז גבי ברכת המזון שכתב וז"ל נכון הדבר שכל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה ואפילו החתימות, ועיין משנ"ב ס"ק כ"ז שהביא מהט"ז דאף שמדינא היה יותר נכון שישמעו המסובין את כל ברכת המזון מפי המזמן והוא יוציאם בברכתו ובעצמן לא יברכו כלל, מ"מ בעבור שמצוי בעו"ה שהמסובין מסיחין דעתם ואינם מכוונים לדברי המברך כללונמצא שחסר להם ברכת המזון לגמרי ומבטלין דאורייתא בידיים וכו'.

והנה דין זה שבשו"ע מקורו בדברי השבלי הלקט בשם הר"ר אביגדור, ועיין בב"י שם שציין מקור נוסף לדין זה מדברי תשובות הרא"ש הנ"ל המובא באות ... עוד הביא הב"י מדברי רבנו פרץ המובאים באור"ח ובכלבו, שיש לכל אחד ואחד לברך ברכת המזון לפי שאין יכולים לכיון כל תיבה ותיבה מהמברך.

עוד מצינו כעין זה בס"י קצ"ג ס"א במשנ"ב ס"ק ה' דנשים וע"ה יאמרו מילה במילה אחר המברך דכיון שא"א לכיון ולשמוע היטב וכמבואר בס"י קפ"ז.

חזינן מכל הני פוסקים שישנו מצב בו אוזנו של השומע שמעה את הדברים אך אם הוא הסיח את דעתו אין זה נחשב כלל ששמע, והיינו כנ"ל שעניין השמיעה אינו שמיעת האוזן בלבד אלא שימת לב לדברים הנאמרים.

בדברי הרשב"א בעניין כוונת השומע במגילה

ד. עיין מג"א סי' תר"צ ס"ק ט"ו שהביא משו"ת הרשב"א ח"א סי' תס"ז, שנשאל גבי קריאת המגילה אם צריך השומע לכיון בכל תיבה בשמיעתו וז"ל השואל, בקריאת המגילה האם צריך השומע לכיון בכל תיבה בשמיעתו ונתעוררתי על זה ששמעתי בשם אחד מן החכמים שהיה תופס מגילה אחת בידו, ותמחה אני מי יצא מפי הקורא, ועוד מדאמרינן יוצאין באשורית ונשים ועמי הארץ, וע"ז השיב הרשב"א האמת כמו שאמרת מאותן ראיות שאמרת מן הלועזות ועמי הארץ ועוד אמרו העובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם עמד חזקה כיון, עיי"ש.

וכתב ע"ז מג"א וז"ל מבואר דהוא הדין אם השומע לא שמע תיבה אחת לא יצא, דאטו מי יפה כח השומע מכח הקורא, וכן כתב הטור סי' נ"ט וב"י סי' תרצ"ב, אלא אם שמע ולא כיון בכל תיבה יצא, הארכתי בזה, לפי שבב"ח סוף סי' תרצ"א לא משמע כן.

והנה יל"ע על מה נסבו דברי השואל ברשב"א, ששאל "אם צריך השומע לכיון בכל תיבה ותיבה משמיעתו" האם קאי על כוונה לצאת ידי חובה כמו פשוט לשון "כוונה" בכל מקום. או שמא כוונת השואל היא האם בעינין שיתן את דעתו על התיבות ששומע, והיינו שיתרכז במה שאומר הש"ץ, ובכל תיבה ותיבה.

והנה מתוך ראיות השואל ומתוך ראיות הרשב"א לכאורה מבואר להדיא, שלא עסקינן כלל בכוונה לצאת ידי חובה, דאם כן מה ראיה מלועזות ומעמי הארץ, מי לא בעינן שגם הם יכוונו לצאת ידי חובת המצוה. וכן ממה שהקשה מאותו חכם שהחזיר מגילה בידו, מה מהני החזקת המגילה לכוונה לצאת, והרי יכול לכוין לצאת גם בלי שיחזיק מגילה בידו.

ומכל זה מוכח שכוונת השואל וכוונת הרשב"א על נידון אחר, והוא מה דינו של מי ששמע את הבעל קורא, אבל לא נתן את דעתו לכל מילה ומילה ששמע. האם בכה"ג יוצא ידי חובה. ועל זה השיב הרשב"א שיוצא יד"ח, והראיה מעמי הארץ ומלועזות, שהם שומעים את המגילה במשך זמן ארוך ולא מבינים מאומה, ובכל זאת יוצאים ידי חובה, חזינן שלא בעינן "כוונה" דהיינו "נתינת דעת גמורה" לכל תיבה ותיבה.

אלא שכתב המג"א שאם לא שמע השומע אפילו תיבה אחת לא יצא ידי חובתו, ולא נתברר להדיא מתוך דבריו, מה היא המציאות שעליה איירי ומכנה אותה "שלא שמע" האם הכוונה שלא הגיע לאוזנו כלל כגון מחמת רעש וכדו', או גם בגוונא ששמע אך לא הקשיב לדברים שנאמרו, דגם זה בכלל "לא שמע".

ה. ועיין לבושי שרד שכתב וז"ל אע"ג שהמג"א מציין על שצריך שיכוין לצאת ידי חובתו, רשב"א לא בזה מיירי, אלא שיכוין בשמיעת כל תיבה ותיבה, ומביא ראיה דאין צריך כל כך דקדוק, דעמי הארץ שאינם יודעים הלשון, אי אפשר להם לכוין כל כך, אלא כיון שמטה אזנו להקורא ואינו חושב מחשבות אחרות, מסתמא שמע הכל ואינו צריך לכוין בכל תיבה בבידור, אבל אם ודאי לו שלא שמע תיבה אחת, לא יצא.

ומבואר להדיא מתוך דברי הלבושי שרד, שהבין ברשב"א ובמג"א שאם מטה אוזנו לבעל קורא ואינו חושב מחשבות אחרות, זהו בכלל שומע ששמע כל תיבה, ולא צריך שיכוין בשמיעת כל תיבה בבידור. אבל אם חשב מחשבות זרות זהו בכלל מי שלא שמע ולא יוצא ידי חובה. [ולהבנת הלבושי שרד ממילא סרו גם תמיהות הפמ"ג א"א ס"ק ט"ו].

ו. ולפי הביאור הנ"ל יש לומר שאין מחלוקת כלל בין הרשב"א ובין הרא"ש אלא שהרא"ש קאי על מקרה בו מסיח דעתו משמיעה, והיינו אף שאוזנו שמעה בלי שהיה לה רעש שהפריע את השמיעה, מ"מ אם דעתו במקום אחר הרי זה מוגדר כמי שלא שמע. אבל אה"נ אם ישמע ולא יכוין בכל מילה יצא יד"ח אף להרא"ש.

אלא שעדיין אין גדר ברור מתי נחשב שכבר הסיח דעתו לגמרי מן השמיעה ומתי נחשב שעדיין הוא בכלל שומע, והנה אותם לועזים ששמעו באשורית, הדעת נותנת שלא יכלו להתרכז ולכוין בכל מילה ששמעו, אבל דעתם הייתה באופן כללי להיות במקום ולשמע את הקורא, ואין הם מסיחים דעתם מן הקורא ואין הם חושבים מחשבות אחרות שיסחור דעתם לגמרי מן השמיעה, אלא שהם לא מכוונים לתת דעתם לכל מילה. ומזה הוכיח הרשב"א ששמיעה כזו סגי.

השומע ברכה מחברו ובאותה העת גם הוא מברך ברכה אחרת

ז. והנה מצינו נדון שבו אדם מברך או מתפלל ושומע ברכה מחברו ורוצה לצאת בה ידי חובה מדין שומע כעונה, ויש לדון האם מהני, או שמא כיון שבעיני שישמע את הברכה, והוא עסוק כעת בתפילה או באמירת ברכה אחרת לא יוצא ידי חובה.

ועיין בדברי המשנ"ב ס"י קס"ז ס"ק מ"ה שכתב דאם בשעה שראובן בירך "על נטילת ידים" בירך יעקב "המוציא", לא יצא ראובן בברכתו, דהרי צריך להבין ולשמע מה שאומר המברך ולא להפסיק בדברים אחרים, ואז שומע כעונה. ובשעה"צ שם ס"ק מ"ג כתב, ומסתברא דאפילו אם יאמר שכוונתי אז בליכי לברכת המברך גם כן לא יצא, כיון דמה שיוצא בשמיעה הוא רק מפני דשומע כעונה, וזה שייך דוקא כששותק, אבל אם אז דבר, לא עדיף מהמברך בעצמו ברכת המוציא כשהפסיק באמצע בדברים אחרים דלא יצא, עכ"ד.

ומשמע מדברי המשנ"ב שאי לאו משום דין שומע כעונה שיש בברכות, לא איכפת לן שראובן מדבר ומברך בשעה שחברו יעקב מברך ונחשב ששמע וכיון לצאת יד"ח.

וחזינן שאדם יכול לצאת ידי חובה בשמיעה גם כשדרגת הריכוז והכוונה היא לא באופן מלא, שהרי באותה העת ממש ששומע את ברכת חברו הוא מוציא מפיו דברים אחרים ועוסק בעניין אחר, וסוג הקשבה כזו מהני לצאת בה ידי חובה [אי לאו החסרון של דיבור בשעה שרוצה להיות שומע כעונה].

וע"ע במשנ"ב ס"י תר"צ ס"ק י"ט שהביא בשם האחרונים שמי ששח ולא שמע על ידי זה הקריאה אפילו חיסר רק תיבה אחת לא יצא יצא ידי חובה. ומשמע דכל החסרון הוא שבשעת השיחה חיסר תיבה, הא לאו הכי יצא יד"ח, והיינו ששייכת מציאות בה השומע ישיח ועדיין ישמע את הבעל קורא ויוצא ידי חובה.

דרגת שמיעה כאשר הוא מתנמנם

ח. ומצינו גם לעניין קראה מתנמנם ס"י תר"צ סעיף י"ב שכתב השו"ע שאם קראה מתנמנם יצא הואיל ולא נרדם בשינה, אבל אם שמעה מתנמנם לא יצא. וביאר המשנ"ב דמתנמנם נקרא כגון דקרו לה ועני ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרו לה מדכר, וכתב במ"ב דצ"ל דמכל מקום יכול לכוין לצאת דמצוות צריכות כוונה.

והנה פשוט שמי שקורא את המגילה בשעה שמנמנם הוא אינו מרוכז בקריאה, מ"מ דרגה כזו של עירנות סגי, ועל זה ממשיך השו"ע שכל זה במקריא אבל השומע מתנמנם לא יצא, וביאר במ"ב את היחלוק דבקריאה כיון שקורא כראוי הרי מוכח שרמי אנפשיה לומר שפיר, משא"כ בשמיעה בודאי חסר לו כמה תיבות, עכ"ד.

ומבואר שעיקר החסרון הוא שכאשר שומע בשעה שמנמנם הוא עלול להחסיר כמה תיבות, אבל את אותם תיבות שהוא שומע בשעת הנמנום, נחשבות כשמיעה גמורה. אף שבודאי הוא אינו מרוכז בשמיעה שהרי קרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא.

ט. העולה מכל הנ"ל

חזינן מכל הנ"ל ראיות שלא בעינן דרגת שמיעה וריכוז מוחלטים אלא כל שאם הוא במצב שיודע על מה מדברים אף שאינו מרוכז במחשבותיו על כל מילה, שפיר דמי ויוצא ידי חובה. וזהו מה שנהגו בכל הדורות שאנשים שמעו את המגילה והפרושים היו לאחר תענית, ולא העירו הפוסקים שאולי לא יצאו ידי חובתם מחמת חוסר הריכוז.

אבל אם יהיה מצב בו הוא לא יודע כלל מה נאמר, וכגון שהסיח דעתו לגמרי מהקורא, לא יצא ידי חובתו אף שהיה במקום ואוזניו שמעו את הדיבור שיצא מפי הקורא, מ"מ דרגה כזו של שמיעה אינה נחשבת לשמיעה, דאנן בעינן שישים אל ליבו מה אומר הבעל קורא, ולא רק שאוזניו ישמעו.